

XALQARO VALYUTA TIZIMI EVOLYUTSIYASI

NORTOJIYEV MADAMIN

MXVKM 71/23 gurux

Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti

Orziqul Shoymardonov

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Xalqaro Valyuta Munosabatlari fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Xalqaro valyuta tizimi evolyutsiyasi insoniyat sivilizatsiyasi taraqqiyoti, iqtisodiy va savdo munosabatlari bilan uzviy bog'liq bo'lgan murakkab va ko'p bosqichli jarayondir. Dastlabki iqtisodiy aloqalar zamonidan boshlab, davlatlar o'zaro savdo-sotiqni yengillashtirish, moliyaviy xavfsizlik va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash maqsadida turli valyuta tizimlarini shakllantira boshlagan. Valyutalar qadimdan mintaqaviy va xalqaro iqtisodiy munosabatlarda markaziy o'rin tutib kelgan. Ularning asosiy vazifasi to'lov operatsiyalarini muvofiqlashtirish, mamlakatlar o'rtasidagi savdo va moliyaviy oqimlarni soddalashtirishdan iborat bo'lgan. Shu tariqa, xalqaro valyuta tizimining shakllanish va taraqqiyot bosqichlari o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, bularni bir necha asosiy davrlar asosida tahlil qilish mumkin. Ushbu tezisda Xalqaro valyuta tizimi evolyutsiyasi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: iqtisodiyot, valyuta, davlat, moliya, moliyaviy oqimlar, xavfsizlik, pul, savdo.

Dastlabki bosqichda dunyo davlatlari o'z hududida muomalada bo'lgan mahalliy pul birliklariga suyanishga majbur bo'lgan. Bu davrda xalqaro savdo operatsiyalarida puldan ko'ra tovar almashinuvi – barter keng tarqalgan. Pul vositasining paydo bo'lishi va taraqqiyoti natijasida valyutalar savdoda asosiy o'rinni egallay boshlagan. Geografik nuqtai nazardan, har xil mintaqalar o'z pul

birliklariga yoki qadimiy tanga va tangalarga suyanib kelgan. Davlatlararo iqtisodiy aloqalar kengaygan sari, tez va xavfsiz hisob-kitoblarni amalga oshirish zarurati yuzaga chiqqan. Bu xalqaro moliya tizimida valyuta kurslarini muvofiqlashtirish va tartibga solish muammosini keltirib chiqargan. Biroq, mahalliy pul birliklarining yetarlicha barqaror emasligi, savdo hisobotlari va hisob-kitob jarayonlarida turli qiyinchiliklarni yuzaga keltirgan. Bunday nosogʻlom muhitda xalqaro valyuta tizimi umumiy qoidalar, muvofiq standartlar asosida toʻgʻri yoʻnaltirilishi zarurligini koʻrsatgan. Dastlab davlatlar oʻrtasida oltin va kumush kabi qimmatbaho metallar asosida toʻlovlar amalga oshirilgan. Bu tarixiy tizim oltin standarti nomi bilan mashhur boʻlgan. Oltin valyuta tizimida, davlatlar oʻz milliy valyutalarini maʼlum miqdordagi oltinga almashtira olish imkoniyatiga ega boʻlganlar. Bu tizim xalqaro savdo va moliyaviy ishonchni kuchaytirgan, chunki valyutalarning haqiqiy qiymati ularning oltindagi qoplamasi bilan baholangan.[1]

Vaqt oʻtishi bilan oltin standarti baʼzan iqtisodiy inqiroz, baʼzan esa zaxira oltin zahiralari yetishmasligi sababli amaliyotdan chiqdi. Yirik davlatlar va rivojlanayotgan mamlakatlar uchun oltin zaxiralari yetarli emas edi. Natijada, xalqaro valyuta tizimi yangi format va muvofiqlashuvga ehtiyoj sezgan. Bu jarayonda markazlashgan va tartibga solingan valyuta munosabatlariga zarurat tugʻildi. Ilmiy va amaliy tajribalar, hukumatlar va xalqaro tashkilotlar ishtirokida yangi qoidalar joriy qilindi. Oltin va valyuta tizimining bir-biriga bogʻliq mexanizmlari ishlab chiqildi, bunda asosiy pul birliklari, masalan, dollarga yoki boshqa yirik valyutalarga tayanish boshlandi. Milliy va xalqaro valyuta tizimining muvofiq tarzda ishlashi uchun maxsus institut va xalqaro moliyaviy tashkilotlar paydo boʻldi. Ularning vazifasi xalqaro valuta bozorida tartib va nazorat oʻrnatish, kurslarning keskin oʻzgarishini yumshatish, valyuta inqirozlarni oldini olish va davlatlararo moliyaviy yordam koʻrsatishdan iborat boʻldi. Bu bosqichda xalqaro valyuta kurslari aniq va qatʼiy belgilanmagan, balki davlatlararo muzokara asosida kelishilgan variantlarga oʻtildi. Shu tariqa, xalqaro valyuta tizimining evolyutsiyasi

davom etayotgan vaqtda, global iqtisodiyot va texnologik taraqqiyot yetakchi rol o‘ynadi. Xalqaro valyuta tizimi rivojlanishida jahon iqtisodiy inqirozlari, siyosiy beqarorlik va yangi texnologiyalar muhim rol o‘ynagan. Xususan, xalqaro moliyaviy guruhlar, Markaziy banklarning siyosiy va iqtisodiy choralari, xalqaro moliyaviy institutlarning faoliyati asosida taraqqiyot ko‘zga tashlanadi. Xalqaro savdo va investitsiya oqimlari oshgan sari, valyuta bozorlarini samarali boshqarish, barqaror kurslar joriy qilish va ishonchli moliya tizimini yaratish borasida yangi yechimlar ishlab chiqila boshlandi. Valyuta kurslarining to‘liq ruxsat etilgan bozor mexanizmlari asosida shakllanishi zamonaviy xalqaro valyuta tizimining ajralmas xususiyatiga aylandi.[3]

Yirik davlatlar, ilg‘or iqtisodiy hududlar o‘zaro aloqalarini va valyuta almashuv tizimini rivojlantirishda yetakchi bo‘lishgan. Ular o‘z milliy valyutalarining xalqaro ahamiyatini kuchaytirish maqsadida ko‘plab islohot va tashabbuslarni amalga oshirishgan. Hozirgi zamon xalqaro valyuta tizimi esa asosan yirik davlatlarning markazlashgan moliyaviy siyosati va xalqaro tashkilotlarning muvofiqlashtiruvchi faoliyati asosida tashkil etilgan. Xalqaro valyuta kurslari, rezerv valyutalar, to‘lov balansi, valyuta nazorati va suverenitet masalalari doimo tizimning markazida turibdi. Hozirgi vaqtda xalqaro valyuta tizimi jahon bozorining dinamikasi, global savdo va investitsiyalar rivojlanishining muhim omiliga aylangan. Milliy iqtisodiyotlarning tashqi bozor bilan uyg‘unligi, valyuta kurslarining barqarorligi va likvidligi iqtisodiy siyosatning asosiy vazifalaridan biridir. Xalqaro valuta tizimi davlatlar o‘rtasidagi savdo aloqalarini soddalashtirish, to‘lov mexanizmlarini zamonaviylashtirish va xavfsizligini ta‘minlash orqali jahon iqtisodiy taraqqiyotiga xizmat qilmoqda. Valyuta tizimini samarali boshqarish, iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlash, moliyaviy xatarlarni kamaytirish va ishonchli hisobotlarni yuritish xalqaro hamjamiyatning asosiy maqsadidir. Valyutalar almashinuvining asosi, zamonaviy bozor iqtisodiyoti tamoyillari, global inflyatsiya va deflyatsiya jarayonlari, valyuta kurslarining so‘mga va boshqa valyutalarga nisbatan

barqarorligini oshirish bo'yicha zamonaviy mexanizmlar ishlab chiqilmoqda. Jahonda valuta kurslari bir necha asosiy valyutalar: AQSh dollari, Yevro, funt sterling va Yaponiya iyenasi tayanadi. Bu tizim jahon savdosida asosiy hisob-kitob birligi sifatida xizmat qiladi.[4]

Globalizatsiya zamonida xalqaro valyuta tizimi taraqqiyotining asosiy yo'nalishlari xalqaro valuta bozorining erkinligi, moliyaviy axborot tizimlari, digitalizatsiya va yangi texnologiyalarning joriy qilinishi bilan bog'liq. Zamonaviy xalqaro valuta tizimining muhim xususiyatlaridan biri, tezkor va xavfsiz transchegaraviy to'lovlarni amalga oshirish imkoniyati, valyuta kurslarining o'zgaruvchanligi va diversifikatsiya jarayonidir. Hozirgi valyuta bozorida kriptovalyutalar, raqamli tizimlar va blokcheyn texnologiyalari asosida yangi moliyaviy xizmatlar paydo bo'lmoqda. Bu esa xalqaro valyuta tizimi oldiga yangi vazifalar va muammolarni qo'ymoqda. Xalqaro valuta tizimi davlatlararo iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlash, energiya, xom ashyo va bilim resurslariga nisbatan jahon narxlarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynamoqda. Milliy banklar va xalqaro moliyaviy institutlar o'zaro muvofiqlashtirilgan siyosat asosida valuta kurslarini barqarorlashtirish, hisobot va statistik ma'lumotlarni to'g'ri yuritish, inflyatsiya va deflyatsiya xavflarining oldini olish uchun faoliyat yuritmoqda. Bu esa o'z navbatida, har bir mamlakat iqtisodiy barqarorligini kuchaytiradi va davlatlararo moliyaviy ishonchni mustahkamlaydi. Hozirgi kun xalqaro valuta tizimi doimiy o'zgarishlar, yangi tendensiyalar va innovatsion yondashuvlar bilan boyib bormoqda. Ochiq bozor iqtisodiyoti, raqamli moliyaviy xizmatlar va blockchain texnologiyasi asosida valyuta munosabatlarining rivojlanishi jahon bozorida yangi qulayliklar yaratmoqda. Tizimning ertangi istiqboli joriy iqtisodiy va siyosiy vaziyat, innovatsion texnologiyalar jadal rivojlanishi, xalqaro tashkilotlarning muvofiqlashtiruvchi roli va davlatlararo moliyaviy siyosatning moslanuvchanligiga chambarchas bog'liq. Xalqaro valyuta tizimi taraqqiyoti insoniyat iqtisodiy taraqqiyotining uzviy qismini tashkil qiladi. Davlatlar o'rtasidagi moliyaviy

hamkorlik va valuta kurslarining barqarorligi jahon iqtisodiy muvozanati, global ta'minot zanjirlari va savdo munosabatlarini yaxshilashda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Tizimning kelajagi esa milliy va xalqaro siyosat, innovatsion yutuqlar va davlatlararo iqtisodiy aloqalarning mustahkamligiga bog'liq bo'ladi.[5]

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, xalqaro valyuta tizimi evolyutsiyasi global iqtisodiyotga moslashgan, doimiy takomillashib borayotgan va o'zining zamonaviy shakllari bilan xalqaro savdo va moliyaviy munosabatlarni samarali boshqarishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu jarayonda davlatlarning o'zaro hamkorligi, xalqaro moliyaviy institutlarning molaqatdagi roli va zamonaviy texnologiyalarning faol qo'llanilishi xalqaro valyuta tizimi taraqqiyotining asosiy garovi bo'lib xizmat qiladi. Milliy manfaatlar va xalqaro hamkorlik uyg'unligi asosida valuta tizimi jahon iqtisodiyotining barqarorligini ta'minlashga, iqtisodiy xavfsizlik va moliyaviy erkinlik muhitini rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Shu bois, xalqaro valyuta tizimi taraqqiyoti zamonaviy dunyo iqtisodiyotining asoslaridan biri sifatida doimiy e'tiborni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov, Q. X. (2018). "Xalqaro iqtisodiy munosabatlar". Toshkent: Iqtisodiyot va moliya nashriyoti.
2. Abduvohidova, G. S. (2022). "Xalqaro valyuta munosabatlari: rivojlanishi va zamonaviy muammolari". O'zbekiston iqtisodiy axborotlari, 4(58), 23-29.
3. Ergashev, B. B. (2021). "Valyuta bozorining rivojlanishi va uning xalqaro tizimdagi o'rni". Toshkent moliya instituti ilmiy-amaliy jurnali, 2(34), 45-53.

4. Jo‘rayev, N. (2019). "Jahon moliyaviy tizimining evolyutsiyasi va O‘zbekiston uchun ahamiyati". Jahon iqtisodiyoti va xalqaro munosabatlar, 8(101), 60-65.
5. Karimov, O. R. (2017). "Xalqaro valyuta-kredit munosabatlari". Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.
6. Masharipova, M. M., & To‘xtayeva, D. T. (2020). "Xalqaro valyuta tizimi taraqqiyotining asosiy bosqichlari". Innovatsion rivojlanish: nazariya va amaliyot, 5(12), 70-76.
7. Rahmatova, Z. B. (2021). "Xalqaro valyuta-institutlar va ularning faoliyati". Iqtisodiyot va ta’lim, 6(2), 112-117.
8. Xudoyberganov, G. T. (2018). "Xalqaro valyuta tizimi: nazariy asoslari va rivojlanish yo‘nalishlari". Moliyaviy tadqiqotlar, 3(15), 34-42.